

УДК 316.485.6:35.086

І. Кіянка**ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК У ВРЕГУЛЮВАННІ
ПОЛІТИКО-УПРАВЛІНСЬКИХ КОНФЛІКТІВ**

Розглянуто проблему впливу психологічного чинника на врегулювання політико-управлінських рішень. Це свідчить про те, що психологічний елемент відіграє важливу роль у політичній конфліктології. До уваги взято сучасну психологічну концепцію “справа життя”.

Ключові слова: конфлікт, політичний конфлікт, толерантність, плюралізм.

Історія людства з давніх часів свідчить про неминучість конфліктів, які існували всюди і будуть існувати стільки, скільки існує взаємодія між людьми.

Ринкові перетворення, утвердження плюралізму, толерантності та суспільної згоди на справедливу нерівність, реальний суверенітет нації потребують переходу до якісно нових методів політичного управління соціально-трудовими відносинами та організації суспільного життя. Тому завдання відтворення ефективної системи політичного управління конфліктами, безпосередньо в сфері соціально-трудових відносин, формування механізмів узгодження суспільних інтересів, що спроможні гарантувати стабільний еволюційний розвиток держави, запобігати масштабним внутрішнім потрясінням і забезпечувати соціальний мир та спокій, визначають актуальність теми цієї статті.

Вивчаючи конфлікти, необхідно брати до уваги чинник зростання практичної потреби в конфліктологічних підходах. Сучасний період розвитку українського суспільства характеризується значним посиленням напруженості, зростанням протиріч, виникненням численних конфліктів у різних сферах суспільного життя. Однак більшість суб'єктів управління – державних, суспільно-політичних, професійних організацій – виявляють слабе розуміння внутрішніх причин того, що відбувається неспроможність адекватно реагувати на вибухонебезпечні процеси. Досить часто це є наслідком відсутності прикладних методик моніторингу конфлікту, експертизи та оптимізації останнього [1].

Сучасні дослідження звертають увагу на недостатньо розроблену проблему, пов'язану з регулюванням конфліктів та управлінням ними, співвідношенням суперництва і співробітництва. На часі перехід української конфліктології від загальнотеоретичних досліджень та аналізу фундаментальних категорій до прикладних аспектів, від пояснювальних функцій до конструктивних. Основою їх мають бути такі поняття, як регулювання та управління соціальними конфліктами, конфліктний моніторинг і конфліктний менеджмент. Дослідники В. Кремень, О. Чумиков, В. Бекешкіна, В. Небоженко, М. Пірен, Е. Степанов, К. Боулдінг та інші розглядають конфлікт як динамічний тип соціальних відносин, пов'язаних із потенційно можливим чи реальним зіткненням суб'єктів на ґрунті тих чи інших суперечливо усвідомлених переваг інтересів чи цінностей, які постійно наявні і не піддаються повному усуненню.

Вивчення конфліктів є одним із головних завдань політології, конфліктології, оскільки сучасну епоху розглядають політики та дипломати як період загострення (з

тенденцією до наростання) конфліктів, а управління ними – одну з найважливіших умов підтримки соціально-політичної стабільності всередині країни та на міжнародній арені [2].

Важливість теоретичних і практичних аспектів цього поняття обумовлена загостренням різнопланових конфліктів в Україні та в інших посткомуністичних країнах. Сучасна політико-конфліктна ситуація в Україні, що склалася внаслідок трансформації “безконфліктно тоталітарного” типу суспільства у посттоталітарний, потребує фундаментального вивчення суспільно-цивілізаційних і ненасильницьких форм регулювання соціально-політичних конфліктів, які вважаються нормальним явищем суспільного життя. Тому вивчення конфлікту в суспільному розвитку, методів соціального управління, гармонізації суспільних відносин зумовили появу самостійної галузі знань – конфліктології, яка сформувалась на перетині соціології, політології, політичної психології [3].

У період трансформаційних процесів українського суспільства проблема політичних конфліктів є важливою і актуальною, оскільки перехід від одного політичного режиму до іншого різко посилює дію конфліктогенних факторів в усіх сферах людської життєдіяльності. Водночас загострюється боротьба за статус і ресурси, права та вплив найрізноманітніших суб’єктів: політичної еліти, регіонів-центру, груп-лоббі, трудових колективів і власників підприємств, профспілок та лідерів, партій і суспільних груп, великих та малих національних спільнот, різних гілок влади. Проте наявність у суспільстві конфлікту має багато позитивних чинників, про що свідчать дослідження Т. Гоббса, М. Вебера, Л. Гумпловича, Г. Спенсера, Г. Зімеля, К. Маркса, Р. Дарендорфа, Л. Козера, В. Банса, Ю. Мацієвського, Н. Гришиної. Адже конфлікт є своєрідним “адреналіном” для політичної системи і запобігає стагнації.

Уся сукупність проблем становить предмет конфліктологічних досліджень. Конфліктологія – міждисциплінарна наука про причини, форми, динаміку соціальних конфліктів і шляхів їх запобігання та вирішення.

Психологічний чинник відіграє важливу роль у конфліктології, зокрема в політичній конфліктології. Ми хочемо зосередити свою увагу на тому, як описується конфлікт у різних напрямках класичної психології, як різні теоретичні основи призвели до виявлення різної феноменології конфлікту, які є сучасні тенденції у вивченні конфліктів.

Ми зосередимо свою увагу на баченні конфлікту у дослідженні З. Фрейда, де він проілюстрував конфлікт як постійний елемент духовного життя людини. Адже “батько психоаналізу” зауважив, що людина протягом свого життя вирішує і знищує конфлікти, які були створені в перші місяці її життя. Виходить так, що неусвідомлені конфлікти контролюють поведінку людини. Візьмемо до уваги, за К. Хорні, “наші внутрішні конфлікти” та інтерпретацію інтерперсональних проблем, а також когнітивістські підходи з поглядами К. Левіна (теорія балансу) і конфлікт як когнітивну схему [4].

Необхідно відштовхуватись від бачення З. Фрейда: конфлікт інстанцій особистості є постійною домінуючою силою, яка може сприяти розвитку особистості, але може й переростати в невроз. Він описує структуру особистості у формі трьох інстанцій: Воно (Id), Я (Ego), Над-Я (Super-ego). Кожна з інстанцій керується своїм принципом (Воно – принципом задоволення, Я – принципом реальності, Над-Я – принципом обов’язку), тому вони перебувають у стані тривалого, часткового чи повністю не усвідомленого особистістю конфлікту, суть

якого полягає у суперечності біологічного та соціального складників особистості. Порушення психосексуального розвитку в дитинстві й подальші психічні травми провокують загострення внутрішньо особистісного конфлікту, що виявляється в невротичній поведінці у дорослому та зрілому житті.

На думку З. Фрейда, який запропонував поняття психологічного захисту й описав його механізми, особа використовує ці механізми, щоб уникнути конфлікту між примітивними прагненнями Воно (Id) та установками Я (Ego). В цьому сенсі захист – “загальне позначення для всіх прийомів, якими Я користується в ситуації конфліктів, здатних викликати невроз” (З. Фрейд). Однак ці маневри Я не досягають успіху й самі стають джерелом невротичної поведінки, оскільки віддаляють нас від реального світу.

З. Фрейд запропонував у процесі аналізу захисних механізмів застосовувати принцип “інтерпретації згори до низу”. Спочатку психотерапевт виявляє захисні механізми і звертає на них увагу пацієнта. Важливою є впевненість у тому, що пацієнт визнає наявність опору. Якщо людина вважає свої реакції адекватними, не потрібно її переконувати, бо спровокуєте захист від ваших пояснень. У цьому випадку краще або почекати, доки захист виявиться з такою силою або очевидністю, що сам пацієнт визнає його наявність, або розповісти про схожі випадки прояву захисту в когось іншого й визнати внесок реальності в захист. Необхідно з повагою та розумінням ставитись до проявів механізмів захисту як до вияву сили характеру людини (а не як до її слабкості й неадекватності її реакцій на реальні ситуації). Необхідно пам'ятати, що захисні механізми є важливим джерелом інформації про те, як саме структурує свій психічний та емоційний досвід певна особистість, що дає їй змогу утримувати психічний біль і тривогу на мінімальному рівні [5].

У будь-якому випадку конфлікт – це явище не випадкове, а становить суть внутрішнього життя індивіда. Тому конфлікт є важливим теоретичним конструктом у психоаналітичних концепціях. Розуміння внутрішніх протиріч і конфліктів особистості – це ключ до пояснення того, що відбувається з нею.

Автор праці “Наші внутрішні конфлікти” К. Хорні зауважив, що в житті людей часто виникає конфлікт між прагненням людини і соціальним тиском (соціальним статусом, соціальними нормами), і це може бути основою до виникнення неврозів. Автор розрізняє нормальні та невротичні конфлікти.

Нормальний конфлікт пропонує вибір між різними можливостями, позиціями, поглядами тощо, втілюючи певний вибір, людина і вирішує конфлікт. Невротичний конфлікт завжди несвідомий: внутрішні протиріччя поїдають саму ж людину, не залишаючи їй вибору, і роблять її безпорадною. К. Хорні описує такий тип конфлікту: “конфліктна ситуація невротичної людини проходить із нав'язливого бажання бути першим (ою) і водночас іншого бажання стримувати себе. І тому людина невротичного складу діє відразу ж в двох напрямках, які є несумісними: нею рухає агресивне прагнення до домінування “ніхто крім мене”, і відразу прагнення бути улюбленою для всіх. Це та ситуація, коли людина перебуває між честолюбством і любов'ю (загальним суспільним визнанням), що і є одним із центральних конфліктів при неврозах”.

Їх відмінність полягає у більшій значимості конфлікту для невротика, неусвідомленості та неможливості вирішення невротичного конфлікту, доки не відбудуться зміни у ставленні невротика до інших і до самого себе, які дадуть йому змогу повністю позбавитися невротичних потягів [6].

На думку К. Левіна, “психологічно конфлікт можна визначити як ситуацію, коли на суб’єкта одночасно діють протилежно спрямовані сили однакової величини”. За силами, що діють на суб’єкт і спрямовують його поведінку, розглядають чотири типи конфліктних ситуацій (з них три визначив К. Левін, а четвертий – К. Ховленд та Р. Сирс):

1) конфлікт “прагнення – прагнення”: коли два об’єкта або дві цілі мають приблизно однакову привабливість для суб’єкта, але він не може володіти обома, а мусить зробити вибір між двома можливостями (так звана “ситуація буриданового осла”);

2) конфлікт “уникання – уникання”: ситуація коли доводиться вибирати одну з двох однакових неприємностей;

3) конфлікт “прагнення – уникання”: одне й те саме водночас і приваблює, і відштовхує;

4) конфлікт “подвійного прагнення – уникання” (конфлікт подвійної амбівалентності): коли суб’єкт вагається між вибором однієї із двох цілей, кожна з яких має свої переваги і недоліки (наприклад, при виборі професії).

Змістом досліджуваних К. Левіном та Н. Мілером конфліктів є боротьба мотивів. Зіткнення несумісних уявлень описується в теорії когнітивного дисонансу Л. Фестінгера. Згідно з нею, дисонанс виникає тоді, коли в індивіда одночасно є два когнітивні елементи (ідеї, переконання, думки), що не сумісні між собою. Величина дисонансу залежить від значимості цих елементів для людини. Існування дисонансу призводить до дії, спрямованої на його зменшення.

Якщо подолання дисонансу людина переживає як складну психологічну проблему, то маємо внутрішній конфлікт особистості.

Вивчення конфліктів як реакція на певні особливості з боку зовнішнього середовища тісно пов’язане з експериментальними роботами М. Дейча у вивченні інтерперсональних конфліктів і М. Шерифа в галузі міжгрупових конфліктів. Адже ключовим моментом теорії М. Дейча є “закон соціальних відносин”, згідно із яким характерні процеси і ефекти, зумовлені певним типом соціальних відносин, мають тенденцію спричиняти такий самий тип [7].

Щодо ситуації в українському суспільстві, то психологічний чинник тривалий період не брався до уваги у прийнятті важливих політико-управлінських рішень, використовувались “старі” радянські методи прийняття політичних рішень. І тому на цьому етапі розвитку українського суспільства вивчення психологічного клімату та врахування психологічних чинників є важливими та актуальними. Досить цікавою і ординарною концепцією є запропонована “Психологічна концепція впровадження морально-етичних пріоритетів кадрової політики державних службовців на основі психологічної категорії “справи життя”. Ця концепція акцентує увагу на тому, що Україна вступила в новий етап свого політичного та соціально-економічного розвитку, який потребує докорінної перебудови суспільної і особливо державної системи організації кадрової політики. На перше місце виходять морально-етичні та загальнолюдські принципи і цінності. Це потребує розробки нових психологічних концептуальних засад кадрової політики у роботі з державними службовцями, насамперед середньої та вищої ланки [8].

На сучасному етапі розвитку України об’єктивно склалося принципове протиріччя між прогресивними морально-етичними тенденціями вищого державного керівництва, які остаточно сформувалися упродовж Помаранчевої революції, і застарілими гальмівними тенденціями державного керівництва вищої та середньої

ланки, що сформувалися упродовж періоду “кучмізму”. Таке протиріччя повинно вирішуватися здебільшого соціально-психологічними, а не адміністративними методами.

Ця концепція передбачає проведення теоретичного та експериментального дослідження і практичну апробацію концептуальних засад, інтегральних критеріїв оцінки державних службовців середньої та вищої ланки на основі характеристик професійної надійності та здатності виконувати професійні функції на принципах моральності, правдивості, чесності, що передбачає запропонована нами міждисциплінарна психологічна категорія “справа життя” [9].

Основною метою концепції є науково-теоретичне й експериментальне дослідження та практична апробація психологічних концептуальних засад формування кадрової політики при відборі та атестації державних службовців середньої і вищої ланки на основі професійної надійності та принципів моральності, чесності, правдивості. Основним суспільним фактором, що вимагає докорінної психологічної переорієнтації на морально-етичні цінності і розробки психологічних концептуальних засад кадрової політики у роботі з державними службовцями середньої та вищої ланки, є феномен Майдану, який започаткував нові принципи подальшого розвитку українського суспільства. Основною ідеєю концепції є створення спеціальної психологічної практики для державних службовців на основі введення міждисциплінарної психологічної категорії “справа життя”. Це дає можливість окремо виділити матеріальні та морально-етичні і духовні фактори завдяки справожиттєвим критеріям оцінки особистості державного службовця.

Висновки

Психологічний чинник відіграє важливу роль у прийнятті політико-управлінських рішень, оскільки до уваги беруться раціональні та ірраціональні моменти впливу на людське “Я”. Як свідчить динаміка історичних вчень, психологічний чинник закладений в основі конфлікту. А конфлікт – це явище не випадкове, а становить суть внутрішнього життя індивіда. І тому конфлікт є важливим теоретичним конструктом у психоаналітичних концепціях. Розуміння внутрішніх протиріч та конфліктів особистості – це ключ до пояснення того, що відбувається з нею. І тому вивчення та проведення низки досліджень у сфері політичної конфліктології завжди будуть актуальними, адже суспільство розвивається і постійно вносяться нові корективи у вивченні цієї проблематики.

Література

1. Гришина Н. В. Психология конфликта [Текст] / Н. В. Гришина. — СПб. : Питер, 2000. — 12 с.
2. Емельянов С. М. Практикум по конфликтологии [Текст] / С. М. Емельянов. — СПб. : Питер, 2000. — 35 с.
3. Левин К. Типы конфликтов / К. Левин // Психология личности [Текст]. — М. : Изд-во МГУ, 1982. — С. 93—96.
4. Ложкин Г. В. Практическая психология конфликта [Текст] / Г. В. Ложкин, Н. И. Повякель. — К. : МАУП, 2000. — 21 с.
5. Майерс Д. Социальная психология [Текст] / Д. Майерс. — СПб. : Питер, 2000. — 54 с.
6. Фройд З. Вступ до психоаналізу [Текст] / З. Фройд. — К. : Основи, 1998. — 32 с.

7. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность [Текст] : в 2 т. Т.1 / Х. Хекхаузен. — М. : Педагогика, 1986. — 21 с.

8. Хорни К. Ваши внутренние конфликты. Конструктивная теория невроза [Текст] / К. Хорни. — СПб. : Лань, 1997. — 45 с.

9. Психологічна концепція впровадження морально-етичних пріоритетів кадрової політики державних службовців на основі психологічної категорії “справа життя” [Електронний ресурс] // Режим доступу : archive.kraina.org.ua (module).

I. Kiyanka

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTIC CONCERNING REGULATION OF POLITICAL AND ADMINISTRATIVE CONFLICTS

In the article views of the problem influence of psychological characteristic concerning regulation of political and administrative conflicts are considered. It proves that psychological element plays important part in the political conflictology. Special attention is paid to the contemporary psychological concept “work of life”.

Key words: conflict, political conflict, tolerance, pluralism.